

Recenzijos

Reviews

VYTAUTAS AMBRAZAS

Lietuvių kalbos istorinė sintaksė

Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2006, 610 pp., ISBN 978-9955-704-18-8

Vytauto Ambrazo *Lietuvių kalbos istorinė sintaksė* yra ilgamečių autoriaus tyrimų, kurių rezultatai buvo paskelbti daugelyje atskirų publikacijų, sintezė. Nenuostabu, kad būtent tiems dalykams, kurie autoriaus išsamiau buvo ištirti anksčiau, skiriamas ypatingas dėmesys. Tai yra pagrindinės reikšmės lietuvių istorinės sintaksės klausimai, tokie kaip žodžių tvarka, dalyvinių konstrukcijų, bendraties konstrukcijų, pasyvo raida. Šioje knygoje užpildomos ir kai kurios spragos, t. y. aptariami ir tie dalykai, kuriems autorius anksčiau nebuvo skyręs atskirų monografijų ar straipsnių. Žinoma, visiškas išsamumas yra idealas, prie kurio tegalima artėti, ir net dideliuose sintetiniuose darbuose visada atpažįstame autoriaus individualių paieškų ir tyrimų preferencijų pėdsakus. Šiomis įžanginėmis pastabomis noriu pažymėti, jog neketinu autoriui prikišti, kad ši arba tą aspektą knygoje buvo galima plačiau aptarti, šis arba tas dalykas joje liko nepaminėtas. Kai ateis laikas naujai sintezei, kitas autorius parašys kitą veikalą, taip pat atspindintį jo individualias preferencijas.

Po įžanginio skyriaus, skirto istorinės sintaksės tyrimo principams, knygoje eina skyrius apie žodžių tvarką ir jos pokyčius. Po to eina trys skyriai, kuriuose iš eilės aptariami trys sakinių tipai, kurių skyrimas atspindi, autoriaus nuomone, istoriniu požiūriu svarbiausią sakinių klasifikavimo kriterijų. Pirmiausia skiriami du pagrindiniai – vardažodinių ir veiksmažodinių sakinių – tipai, trečiąjį tipą sudaro vadinami „mišrieji sakiniai“, t. y. sakiniai su vardažodiniais (pirminiais ir antriniais) predikatyvais. Mišriam tipui priklausytų, pvz., sakiny *Sūnus grįžo sveikas*, savyje jungiantis atskirų sakinių *Sūnus grįžo* ir *Sūnus (yra) sveikas* bruožus. Ar tikrai šie sakiniai „yra tolimoje ide. kalbų senovėje susidarę dėl veiksmažodinių ir vardažodinių sakinių sąveikos“ (p. 491) iš tikrųjų niekas nežino, ir sužinoti turbūt nebūtų įmanoma. Bet kaip medžiagos išdėstymo kriterijus šis dalykas, žinoma, nėra reikalingas įrodymo. Kituose skyriuose iš eilės aptariami vardažodžių žymėjimas linksniais, prielinksninės konstrukcijos, bendraties ir dalyvinės konstrukcijos ir sudėtiniai sakiniai su jungtu-

kiniais šalutiniais sakiniais. Atskirame skyriuje pateikti apibendrinimai dėl lietuvių kalbos sintaksės istorinės raidos, vokiška knygos santrauka, bibliografija ir rodyklės.

Medžiagos išdėstymas visada yra sutartinis dalykas, dažnai diktuojamas praktinių sumetimų arba tiesiog tradicijos, ir neturėtų būti principinės kritikos objektas. Bet turinio struktūra dažnai atspindi ir darbe vartojamų sąvokų aparatą, kuris jau turėtų būti kritiškai vertinamas. Aptariamos knygos medžiagos išdėstyme pasireiškia daug neįprastų dalykų, kurie nepasiruošusiam skaitytojui, juolab lietuviškos mokyklos nelankiusiam ir lietuviškos mokyklinės gramatikos nesimokiusiam žmogui apsunkina skaitymą (panašiai apsunkina, pvz., ir akademines *Lietuvių kalbos gramatikos* arba *Dabartinės lietuvių kalbos gramatikos* skaitymą). Ką tokiam skaitytojui daryti susidūrus, tarkime, su „dvejybinių linksnių“ sąvoka? Šiaip pati sąvoka, regis, yra nesudėtinga: sakinyje pavartoti du vardininkai, du galininkai, du naudininkai ir pan., pvz., *varnų ben porelę sav pietums nusišauju* (Donelaitis; p. 267). Tad veikiausiai ir tokie sakiniai kaip *Ažuolas kaitrus medis* (p. 133) yra dvejybinio vardininko atvejai? Nieko panašaus – šiame sakinyje yra du vardininkai, bet jis kažkodėl netenkina sąlygų, kad patektų į dvejybinių linksnių kategoriją. Faktiškai dvejybinių linksnių skyriuje (išskyrus įvade paminėtas visai kitokio pobūdžio konstrukcijas kaip *prašau tavęs menkniekio*) aptariamos daugiausia konstrukcijos su antriniais predikatyvais (*secondary predicates*), pvz., *Asch tawa Dukterį neradau Mergą* BrB V Moz 22.17. Po paslaptingu „dvejybinio linksnio“ pavadinimu atradęs gerai žinomą kategoriją, skaitytojas pajunta palengvėjimą ir toliau tikisi išsamesnių žinių apie antrinių predikatyvų žymėjimą. Žinome (slavistikoje šiam reiškiniui ir jį sąlygojantiems veiksniams skirta gausi literatūra), kad antriniai predikatyvai gali būti žymimi įvairiais būdais: derinimu, įnagininku ar prielinksnine konstrukcija (plg. *Teismas pripažino jį kaltą / kaltu; Pas ūkininką jis tarnavo kaip bernas / už (per) berną*). Kaip lietuvių kalbos istorijoje rutuliojosi šių trijų žymėjimo būdų santykis? Į šį klausimą tiesioginio atsakymo knygoje nerandame, nes, tarkime, predikatinis įnagininkas aptariamas visai kitame skyriuje, kur jis slepiasi po ne mažiau mįslingu pavadinimu „sakiniai su įnagininku“ (pp. 158–167). Atsivertus šį skyrį, skaitytojui sunku bus suvokti, kodėl *Duona virsta kūnu* yra „sakinys su įnagininku“, o *Jonas važiuoja dviračiu* – jau ne. Šis keistas dalykas pagaliau paaiškėja tik pastudijavus mokyklinę lietuvių kalbos gramatiką, kurioje jungties predikatyvas (taip pat ir su vadinamomis „negrynosiomis jungtimis“, kaip antai *virsti, tapti* ir pan., vartojamas predikatyvas) nėra atskira sakinio dalis, o tik sudėtinio tarinio dalis, su veiksnium siejama derinimo (tiksliau, „tarpusavio sąsajos“) ryšiu. Apie derinimą konstrukcijoje *mes esme Liudinikais io* (BrB Apd 5.32) kalbėti

sunku, taigi šis predikatinis įnagininkas atsiduria niekieno žemėje ir, kad nereikėtų vartoti griežtą tabu implikuojančio termino, saugiau slapstytis už linksnio arba kitos morfologinės kategorijos. Taip atsiranda „sakiniai su įnagininku“ arba „vardažodiniai sakiniai su bevardės giminės forma“. Kaip tuomet kalbėti apie tai, apie ką kalbėti neleidžiama?

Klausimas dėl predikatyvų žymėjimo derinimu arba įnagininku yra labai trumpai aptariamas (pp. 165–167), bet autorius lyg ir atsisako galimybės remdamasis savo surinkta medžiaga apie tai ką nors naujo pasakyti, nes jau Jablonskio gramatikoje derinamas linksniu predikatyvas patenka į „dvejybinių linksnių“ kategoriją, o vieno iš sakinio veiksmažodžio argumentų santykio su įnagininku klausimo ten nebūtų net kaip kelti. Taigi abi konstrukcijos tradicinėje lietuvių kalbos gramatikoje gyvena savo gyvenimą ir jos rėmuose iš principo negali susitikti. O juk įdomu, kad, pavyzdžiui, depiktyviniai antriniai predikatyvai (*depictive secondary predicates*), kurie dabartinėje lietuvių kalboje nuosekliai derinami su subjektu arba objektu, senojoje lietuvių kalboje kartais žymimi įnagininku, pvz., *kad newaykšczotu nogu* ChNT Apr 16.15 (dabar: *kad nevaikšiotų nuogas*); *gime aklu* ChNT Jn 9.20 (dabar: *gimė aklas*). Gal tai tik slavų kalbų įtaka¹, o gal tiesiog linksnių vartojimo principai buvo kitokie, nei dabar? Mat Chylinskis dėmenis derina ir kitoje konstrukcijoje, kurią reikėtų turbūt pripažinti komplementatyvine (*complementative*): *neradau nes darba tawo piŋno po diewu* ChNT Apr 3.2. Trūkstant specialių tyrimų, autorius gal ir negalėjo iš karto į šį klausimą atsakyti, tačiau bent jau paties fakto konstatavimas būtų buvęs naudingas kaip nuoroda, ką galėtų ištirti kiti tyrėjai ateityje. Bet, kad atsivertų naujų tyrimų perspektyvos, reikėtų atsisakyti mokyklinės gramatikos kategorijų bei sąvokų ir kai ką perimti iš šiuolaikinės teorinės lingvistikos sąvokų arsenalo. Kad autorius užsienio literatūrą yra skaitęs, abejonių nekyla pažvelgus į knygos bibliografiją: joje, pavyzdžiui, cituojama Johannis Nichols knyga apie predikatyvų žymėjimą (Nichols 1981), bet iš ten gautas įžvalgas autorius pasilieka sau, skaitytojams pateikdamas senąją gerąją Jablonskio gramatikos išmintį. Gaila, nes tokia nuostata faktiškai užkerta kelią naujiems tyrimams.

„Dvejybinių linksnių“ sąvoka yra ydinga dar ir todėl, kad suplaka į vieną krūvą iš esmės skirtingus sintaksinius reiškinius, nepalikdama galimybės konstrukcijų su (depiktyviniu arba komplementatyviu) antriniu predikatyvu (*O Ioab palikka giwus atlikusius Mieste* BrB I Kron 12.8; *ką wadini mane gierą* BrB Mt 19.17) skirti nuo tokių

¹ Čia tiesioginės lenkų kalbos įtakos negalėjo būti, nes Gdansko Biblijoje atitinkamose vietose pavartotirieveiksmiai (*nago, ślepo*).

konstrukcijų kaip *neger jra szmogui wienam būti* VE 50₁₄, kuriose bendraties sakinio predikatyvas yra derinamas geriausiu atveju tik su koreferentišku pagrindinio sakinio komplementu. Mat tokį sakinį sintaksiškai galima būtų interpretuoti arba kaip *neger(a) yra [žmogui būti vienam]*, arba kaip *neger(a) yra žmogui_i [PRO_i būti vienam]* pagal tai, ar datyvą traktuosime kaip bendraties sakinio subjektą, ar kaip pagrindinio sakinio komplementą. Sakinio prasmė reikalauja rinktis pirmąją interpretaciją, plg. *non est bonum esse hominem solum*, οὐ καλὸν εἶναι τὸν ἄνθρωπον μόνον. Todėl apsimesti, kad *sennam girtam jūkis* B 73 ir *neger jra szmogui wienam būti* yra ta pati sintaksinė struktūra, galima mokyklinėje, bet ne mokslinėje gramatikoje. Tai, beje, ne tik interpretacijos reikalas, nes klaidinga teorinė nuostata veda ir prie dalykinių klaidų, kurias ištaisyti vėliau būna sunku. Tarkime, senuosiuose raštuose randame „dvejybinių galininką“ konstrukcijose, kuriose su papildiniu derinamas antrinis predikatyvas: *Ghys ... bagotūsius tuszczus apleida* VEE 159, bet tokių konstrukcijų, kuriose bendraties sakinio predikatyvas būtų derinamas su pagrindinio sakinio galininko objektu, nerandame visoje senojoje lietuvių raštijoje – visur čia esama įnagininko, pvz., *sakens iemus nessibijoti / liepe ios linksmas būti* BP I 83.15. Kodėl gi čia nevartojamas „dvejybinis galininkas“ (**liepe ios linksmus būti*)? Tiesa, dabar bendrinėje kalboje reikalaujama vietoje įnagininko vartoti galininko linksnį (*privertė juos atsargius būti*), bet dabartinei vartosenai teikiama konstrukcija yra grynai dirbtinė, sukurta (greičiausiai) Jablonskio ir paremta klaidinga prielaida, kad konstrukcija čia yra ta pati, kaip, tarkime, *padarė juos atsargius*, būtent „dvejybinis galininkas“². „Taisyklinga“ (t. y. istorine tradicija neparemta, bet veikiausiai atitinkanti kalbininkų atpažintą „kalbos dvasią“) konstrukcija *privertė juos atsargius būti* buvo įsivesta kartu su „teisinga“ jos, kaip „dvejybinio galininko“, interpretacija, todėl greičiausiai netaktiškas būtų klausimas, kodėl Bretkūnas nevartoja konstrukcijos **liepe ios linksmus būti*, nors jis derina dėmenis konstrukcijoje *Diewas prisake mums mielaschirdingiams būti* (BP II 253,4). Ambrazas šio klausimo ir nekelia, pasitenkindamas tuo, kad pacituoja „dvejybinių naudininkų“ pavyzdžių, pvz., *neger jra szmogui wienam būti*. Konstrukcijai *liepe ios linksmas būti* pacituoti ir aptarti tiesiog nebūtų vietos, nes tai, kad joje nėra dabartinės gramatikos reikalaujamo dvejybinio galininko, kiekvienam akivaizdu, o pripažinti, kad tai yra predikatinis įnagininkas su bendratimi *būti*, taip pat negalima, nes tai reikštų pripažinti, kad ši konstrukcija faktiškai skiriasi nuo

² Su šia dirbtinai sukurta konstrukcija kovojo Leonardas Dambriūnas, kuris sakinį *Pavojų, verčiančių mus būti akylesnius, ir čia netrūksta taisė į ... būti akylesniais* (Urnežiūte 2006: 7). Istoriškai žiūrint jis buvo teisus, nes „dvejybinis galininkas“ šioje konstrukcijoje paremtas nesusipratimu.

„dvejybinio galininko“ konstrukcijos *padarė juos atsargius*, o tada reikėtų pripažinti, jog ir konstrukcijai *Dievas prisake mums mielaschirdingiems būti* dvejybinio linksnio aiškinimas nėra adekvatus. Ką tuomet daryti? Geriausia nutylėti. Šių eilučių autoriaus straipsnis (Holvoet 2004), kuriame atkreipiamas dėmesys į trikdantį senosios lietuvių kalbos konstrukcijos **liepe ios linksmus būti* nebuvimo faktą ir siūlomas aiškinimas, Ambrazo pagrįstai necituojamas. Išties diskusija su straipsnio autoriumi nebūtų buvusi įmanoma jau vien todėl, kad jo iškelta problema Jablonskio gramatikos rėmuose negali būti nė formuluojama, tad ir pats jos kėlimas greičiausiai nėra pageidaujamas.

Būtina keletą žodžių tarti ir apie knygoje taikomus sintaksinio aprašo principus, nes jie lemia daugelį formuluočių, apibūdinančių tiek atskirų konstrukcijų raidą, tiek ir bendrąsias lietuvių kalbos sintaksės raidos tendencijas.

Lietuviškoje gramatinėje tradicijoje priimto sintaksinių ryšių skirstymo į tris tipus – valdymą, derinimą ir šliejimą – šioje istorinėje gramatikoje atsisakoma, vietoje jo siūlant paprastesnį dviejų tipų – valdymo ir šliejimo – skyrimą (p. 20). Pagal apibrėžimus jis atitiktų *Lietuvių kalbos gramatikos darbuose* (pvz., Holvoet & Judžentis 2005) priimtą valdymo ir modifikavimo skyrimą. Panašiai kaip ir ten derinimas autoriaus laikomas sintaksinės priklausomybės formalia raiška (p. 20). Bet keista, kad tik derinimas laikomas tokios priklausomybės raiškos forma: paprastai lingvistinėje literatūroje derinimas kaip morfosintaksinės priklausomybės tipas minimas kartu su morfosintaksiniu valdymu (ang. *government*, pranc. *rection*, vok. *Rektion*). Tačiau morfosintaksinis valdymas (rekcija) Ambrazo knygoje tradiciškai neskiriamas nuo sintaksinio valdymo (komplementacijos). Tai, beje, ne vienintelis dalykas, kuris nemodifikuotas perkeliamas iš senosios sintaksinių ryšių sistemos. Išlieka veiksnio ir tarinio „tarpusavio sąsajos“ ryšys (p. 21). Ši sąvoka yra perimta iš DLKG koncepcijos, pagal kurią veiksmažodis tam tikra prasme yra sintaksiškai priklausomas nuo veiksnio, kadangi yra su juo derinamas. Kadangi veiksnys savo ruožtu yra priklausomas nuo veiksmažodžio (pastarasis juk atveria poziciją vardininko veiksniai), tai ir gauname tarpusavio priklausomybę. Tačiau atsisakius derinimo kaip trečiojo priklausomybės tipo, juk nelieka ir „tarpusavio sąsajos“, o veiksmažodžio derinimas su veiksnium tampa klasikinis pagrindinio dėmens žymėjimo pavyzdys. Kadangi bibliografijoje minimas Johannis Nichols 1986 metų straipsnis, „pagrindinio dėmens žymėjimo“ sąvoka autoriui turėtų būti žinoma, nors jis ją ignoruoja. Iš senojo sąvokų arsenalo taip pat yra išlikęs ir „dvilypis priklausomybės ryšys“, tuo pačiu metu esą siejantis tarininius pažyminius ir su tariniu, ir su veiksnium arba papildiniu. Tradiciškai ši sąvoka pagrindžiama predikatyvo derinimu su veiksnium arba papildiniu, pvz., *paži-*

nau jį jauną: kadangi tradiciškai derinimas laikomas sintaksinio ryšio tipu, tai šioje konstrukcijoje predikatyvo būdvardis *jauną* turi priklausyti nuo papildinio įvardžio *jį* (dėl derinimo), bet tuo pačiu metu jis turi priklausyti ir nuo tarinio veiksmažodžio (kitais konstrukcijų *mačiau brolių linksmą* ir *mačiau linksmą brolių* skirtumo nebūtų galima sintaksiškai aprašyti). Bet išbraukus derinimą iš sintaksinių ryšių tipų sąrašo, nėra pagrindo kalbėti ir apie „dvilypę priklausomybę“. Priklausomybių gramatikoje dviguba sintaksinė priklausomybė išvis nepripažįstama, nevisai aišku, kaip ją suvokia ir pats autorius, antai p. 491 skaitome: „Antrasis vardažodis šio tipo sakiniuose [t. y. sakiniuose su tarininiais pažymininiais – A. H.] turi dvilypius sintaksinius ryšius: jis šliejamas prie pirmojo [vardažodžio] kaip tam tikras priedėlis ir kartu semantiškai siejamas su veiksmažodžiu“. Bet jeigu vardažodį su veiksmažodžiu, kaip teigia autorius, tesieja semantinis ryšys, tai sintaksinio ryšio tarp jų jis veikiausiai nebe-postuluoja, todėl nesuprantama, kodėl sintaksinis ryšys turėtų būti dvilypis? Tačiau tarkime, kad autorius tiesiog netiksliai formuluoja, ir kad kartu su semantine priklausomybe faktiškai postuluojuama ir sintaksinė priklausomybė. Bet tuomet turime du skirtingus sintaksinės priklausomybės nustatymo kriterijus: (i) vienu atveju (*jį jauną*) iš morfosintaksinės žodžių priklausomybės (derinimo) daroma išvada apie jų sintaksinę priklausomybę, o (ii) kitu atveju (*mačiau jauną*) tokia išvada daroma nepaisant to, kad derinimo ir apskritai morfosintaksinės priklausomybės tarp žodžių nėra – minėtasis semantinis ryšys tarp jų, matyt, jau laikomas pakankamu pagrindu sintaksiniam ryšiui nustatyti. Turėtų būti aišku, kad toks nustatymo procedūrų nevienodumas yra teoriškai nepageidaujamas ir praktikoje veda prie neišsprendžiamų prieštaravimų. Mat sunku paneigti, kad, pvz., sakinyje *nudažė namą žaliai* žodžius *namą* ir *žaliai* sieja semantinis ryšys, nes juk namas padaromas žalias, ir daugelyje kalbų šis ryšys ir pabrėžiamas derinimu (latv. *nokrāsoja māju zaļu*). Jeigu derinimas yra pakankama, bet nebūtina sąlyga sintaksiniam ryšiui nustatyti, tai remiantis semantiniu ryšiu laisvai galima teigti, jog ir konstrukcijoje *nudažė namą žaliai* turime dvigubą priklausomybę. Bet tuomet visa sistema, postuluojuanti sintaksinį skirtumą tarp konstrukcijos su aplinkybe (*laiko butelį stačiai*) ir konstrukcijos su tarininiu pažyminiu (*laiko butelį stačiai*), griūva.

Šios ilgokos digresijos čia prireikė tam, kad būtų galima suprasti ir įvertinti vieną iš pagrindinių aptariamo veikalo tezių – teiginį apie „valdymo stiprėjimą“. Autorius remiasi citata iš Antoine'o Meillet ide. lyginamosios gramatikos Meillet 1934) įvado:

„Il n'y avait pas en indo-européen de „rection“ d'un mot par un autre,

comme il y en a en latin par exemple; l'autonomie du mot est le principe qui commande la structure de la phrase indo-européenne“ (p. 196, išnaša).

Iki galo neaišku, ar tai rašydamas Meillet turėjo omenyje sintaksinę ar morfo-sintaksinę priklausomybę, nors terminu „rection“ tradiciškai žymimas linksnio (t. y. morfosintaksinis) valdymas. Aptariamąs knygos autorius, sprendžiant iš kai kurių formuluočių, omenyje turi būtent morfosintaksinę priklausomybę: plg., pvz., formuluotę „Eidami su linksniuojamais žodžiais prielinksniai juos valdo, t. y. lemia jų gramatinę formą“ (p. 283). Nelinksniuojamas žodis, matyt, negali būti valdomas, todėl konstrukcijose *iš čia, per kur* ir pan. veikiausiai turime šliejimą. Bet ko tuomet verti p. 20 pateikti apibrėžimai? Ten juk kalbama apie sintaksinį reikalavimą arba jo nebuvimą, o jau p. 283 pasirodo, kad tai tėra morfologijos reikalas: jeigu priklausomas žodis linksniuojamas, turime valdymą, jeigu ne – tai šliejimą. Bet tarkime, kad apibrėžimai gyvena savo gyvenimą kažkur atskirame kampelyje ir autoriaus samprotavimams reikšmės neturi. Tačiau net ir su tokia išlyga sunku iki galo suprasti, ką autorius turi galvoje teigdamas, kad esą „Lietuvių kalbos raidoje pastebimas linksnių SINTAKSINIO priklausymo nuo veiksmažodžių stiprėjimas“ (p. 197) (išdidinta mano – A. H.). Juk linksnio priklausymas nėra tolygus žodžio priklausymui, taigi autorius čia faktiškai kalba apie rekciją, ne apie komplementaciją.

Skaitant tekstą vietomis atrodo, kad ir pats autorius nėra iki galo apsisprendęs, kas būtent lietuvių kalbos raidoje stiprėja. Mat konkrečiais atvejais pabrėžiama būtent komplementacija: „Apskritai konstrukcijose su laiko ir vietos galininku pastebima ta pati raidos kryptis: nuo prišlietos aplinkybės į veiksmažodžio valdomą tiesioginį papildinį“ (p. 206). Šis teiginys grindžiamas tokiais pavydžiais, kaip *pravaikščiojau naktį, ištarnauti metus* ir pan. Tačiau atsiribojus nuo ypatingų darybinių tipų, kuriuose laiko trukmė įtraukiama į veiksmažodžio argumentų struktūrą (šie darybiniai tipai gal ir yra nauji, bet jų atsiradimas vis dėlto yra žodžių darybos, o tik netiesiogiai – sintaksės dalykas), nematyti, kas būtų pasikeitę. Konstrukcijoje *miegojo visą naktį* žodis *nakį* turbūt ir toliau lieka kaip ir buvęs „prišlietas“? Šiaip ar taip virtimas tiesioginiu papildiniu yra, be abejo, sintaksinis procesas, ir jo postulavimas rodytų, kad kalbama apie komplementacijos ryšio atsiradimą. Tačiau kitose vietose vėlgi aiškiai turimas omenyje linksnio pasirinkimas: „Silpnėjant partityvinio kilmininko ir galininko priešpriešai stiprėja polinkis apibendrinti arba vieną, arba kitą iš tų linksnių atsižvelgiant į veiksmažodžio reikšmę. Tuo būdu semantinis linksnio derinimas su veiksmažodžiu keičiamas stiprėjančiu sintaksiniu valdymu“ (p. 224). Taigi valdomas jau nebe žodis, o linksnis. Jeigu susilpnėjus partityvinio kilmininko

ir galininko priešpriešai (*atsiminti brolio* : *atsiminti brolių*) apibendrinamas galininkas (*atsiminti brolių*), tai keičiasi tik komplemento žymėjimas, tačiau negalima kalbėti apie komplementacijos ryšio atsiradimą. Tai kas iš tikrųjų keičiasi? Gal „valdymas“ tereiškia nuoseklų tam tikro linksnio vartojimą tam tikro leksinio vieneto komplementui žymėti? O gal tai, kad linksnio pasirinkimas nebelemiamas semantiškai? Gerai būtų tai sužinoti.

Amicus Plato, sed... Niekas neabejoja Antoine'o Meillet milžiniška reikšme istorinės kalbotyros raidai, tačiau jo sintaksinių teiginių dvidešimt pirmojo amžiaus pradžioje cituoti nebereikėtų. Kad ir kaip suprastumėte jo anksčiau pacituotą teiginį, siedami jį su sintaksine ar su morfosintaksine priklausomybe – jis turbūt abiem atvejais yra klaidingas.

Pirma, jeigu „valdymą“ suvokiame kaip sintaksinę priklausomybę – komplementaciją – tai pagal Meillet rekonstruojamai prokalbei priskiriame kitokius struktūros dėsnius, nei gyvosioms kalboms. Esą prokalbės žodžiai buvę sintaksiškai savarankiški, jų nesieję tokie priklausomybės santykiai, kaip dabartinėse kalbose. Žinoma, galima tokį teiginį iškelti, bet tada grįžtame į ankstyvųjų komparatyvistų (Boppo ir Schleicherio) laikus, kai dar buvo paplitęs požiūris, jog skirtingais raidos etapais (kalbų „vaikystės“ ir „senatvės“ periodais) kalboms gali būti būdingi kitokie struktūros bruožai ir kaitos dėsniai. Nuo jaunagramatikių laikų implicitiškai, o nuo XX a. antros pusės eksplicitiškai laikomasi „vienodumo principo“ (*uniformitarian principle*, plg. Harris & Campbell 1994: 24–32), pagal kurį lingvistiniai aiškinimai turi būti vienodi nepriklausomai nuo to, ar tiriama dabartinė kalba, ar hipotetinė senovės prokalbe. Joks dalykas, kuris neįmanomas dabar, neturėtų būti postuluojamas ir tiriant kalbų raidą praeityje. Primityvių, gramatiškai nesusiformavusių kalbų idėja gal niekada nebuvo griežtai ir galutinai pasmerkta, bet bent jau šiuo metu ji lingvistų nėra rimčiau svarstoma. Toks prokalbės raidos etapas, kai komplementacijos ir modifikacijos sąvokos negalėtų jai būti pritaikomos, mums yra tik pusiau mokslinių spekuliacijų dalykas.

Taigi belieka antra „valdymo“ samprata – morfosintaksinė. Bet ir čia Meillet teiginys atrodo labai abejotinas. Įvairiais konkrečių kalbų raidos etapais randame linksniu koduojamų semantinių priešpriešų panaikinimo ir struktūrinių linksnių (pvz., objekto galininko) įsigalėjimo atvejų, bet randame ir priešingos tendencijos atvejų. Pavyzdžiui, partityvinis objekto žymėjimas (iš kurio išsirutuliojo ir neiginio kilmininkas) baltų ir slavų kalbose gerokai sustiprėjo, greičiausiai paskatintas abliatyvo ir genityvo sinkretizmo (abliatyvai yra gerai paliudytas partityvinių konstrukcijų šaltinis): tai aiškiai matyti palyginus slavų ir baltų kalbas su senovės graikų ir lo-

tynų kalbų tektais. Predikatyvo pozicijoje šalia vardininko (galininko) slavų ir baltų kalbos įsivedė įnagininką, kuris iš pradžių buvo susijęs su papildomo semantinio turinio žymėjimu (dabar ši predikatinio įnagininko funkcija abiejose kalbų šeimose yra beveik visiškai išblankusi). Žodžiu, baltų ir slavų kalbose išnyko vienos linksniu koduojamos semantinės priešpriešos, bet atsirado kitos. Žinoma, linksniu koduojamų semantinių priešpriešų mažėjimą matome ir tose kalbose, kur linksnių nebelieka, kaip antai dabartinėse romanų kalbose, bet čia jau sunku įžvelgti morfosintaksinės „rekcijos“ idejos tolesnį plitimą.

Grįžtant konkrečiai prie kalbamos knygos tezės, jos įvertinimą apsunkina tai, kad autorius „linksnio valdymo“ tiksliau neapibrėžia – kaip jau buvo sakyta, jo linksnio valdymo samprata yra persipynusi su grynai sintaksinės prigimties reiškiniu – komplementacija. Pateikiami pavyzdžiai yra prieštaringi ir rodo, kad sintaksinis valdymas (komplementacija) autoriaus griežčiau neskiriamas nuo morfosintaksinio valdymo (rekcijos). Jeigu minėtą knygos tezę reikia suprasti taip, kad lietuvių kalbos raidoje linksniu koduojamų semantinių priešpriešų skaičius subjekto, objekto ir pan. raiškos atveju sumažėjo, tad toks teiginys teoriškai yra prasmingas, bet greičiausiai klaidingas faktiškai. Pavyzdžiui, galininko ir partityvinio kilmininko priešprieša lietuvių kalboje iki šiol yra gyva. Kokia prasme ji būtų susilpnėjusi ir užleidusi vietą „valdymui“? Žinoma, galima rasti pavienių atvejų, kai kilmininko ir galininko alternacija buvo panaikinta. Anot autoriaus, partityvinės kilmės yra su veiksmožodžiais *atminti*, *užmiršti* vartotas kilmininkas (*atmink manęs* BrB Moz. I 40,14), kuris iš dabartinės kalbos yra išstumtas galininko. Bet kilmininko ir galininko konkurencija pastebima jau su lotynų *memini*, graikų *μυνησχω*. Tad šis reiškinys yra toks senas, kad veikiausiai jau ir senųjų lietuviškų raštų kalboje toks kilmininkas buvo semantiškai nemotyvuotas sintaksinis reliktas (dėl partityvinės jo prigimties galima tik spėlioti), ir jo pašalinimas iš lietuvių kalbos perspektyvos tebuvo vieno semantiškai nemotyvuoto „rekcijos“ tipo pakeitimas kitu (čia turbūt suveikė ekonomijos principas: vietoj dviejų rekcijos tipų liko vienas). Šiuo požiūriu šiek tiek skiriasi abliatyvinės reikšmės kilmininkai. Apie *bijoti*, *vengti* tipo veiksmožodžius autorius rašo: „Kilmininkas, seniau turėjęs atskirties reikšmę, ilgainiui įtraukiamas į veiksmožodžio semantines bei sintaksines traukos lauką, netenka savarankiškos reikšmės ir darosi jo valdomu papildinio linksnis“ (p. 245). Kad konstrukcijoje *bijoti vilko* kilmininkas *vilko* prieš atsirandant „valdymui“ nebūtų buvęs papildinys, sunku patikėti, – tokia nuomonė tėra to paties primityvios, sintaksinių ryšių neturinčios, prokalbės mito dalis. Veikiausiai šis kilmininkas konstrukcijoje *bijoti vilko* visada žymėjo papildinį. Klausimas tik, ar jis (t. y. būtent linksnis) dabar ar / ir senuosiuose raštuose yra valdomas, ar ne. Šiuo

atveju nebuvo pašalinta linksnių alternacija, kaip kad predikato tipo *atminti* atveju: dabar, kaip ir anksčiau, vartojamas kilmininkas. Taigi šiuo atveju lūžis įvyko, anot autoriaus, išblukus kilmininko abliatyvinei reikšmei: kilmininką imta vartoti ne tiek dėl to, kad šio linksnio abliatyvinė reikšmė atitiko perteikiamą situacijos tipą, o todėl, kad jo ėmė reikalauti pats veiksmažodis. Tačiau įrodyti tokį dalyką būtų sunku: mat komplementų linksniai arba prielinksniai dažnai pleonastiškai dubliuoja tai, kas jau glūdi paties veiksmažodžio reikšmėje. Tarkime, abliatyvinė reikšmė neabejotinai sudaro neatskiriamą veiksmažodžių *bijoti*, *vengti* leksinės reikšmės dalį, bet ji pleonastiškai išreikšta atitinkamose latvių kalbos konstrukcijose *baidīties no vilka* 'bijoti vilko', *vairīties no vilka* 'vengti vilko' (šios konstrukcijos pakeitė senesnes konstrukcijas *baidīties*, *vairīties vilka*). Turbūt galima teigti, kad prielinksninis junginys *no vilka* yra atitinkamų veiksmažodžių „valdomas“, taip pat kaip ir lietuviškų veiksmažodžių *bijoti*, *vengti* kilmininkas (mat kitokios konstrukcijos latviai neturi). Tačiau negalima paneigti fakto, kad prielinksnis *no* turi abliatyvinę reikšmę. Taigi tam, kad įsigalėtų „valdomas“, visai nereikia, kad linksnio reikšmė „išbluktų“. Pagaliau sunku būtų ir įrodyti, kad kilmininkas lietuvių kalboje yra netekęs abliatyvinės reikšmės. Juk abliatyvinės reikšmės kilmininkas dabar gyvai vartojamas su prielinksniais (*iš/nuo miesto*). Panašiai ir įnagininkas šnekamojoje kalboje vartojamas su prielinksniu *su* (*rašyti su pieštuku*, *važiuok su autobusu*), tačiau juk netvirtinsime, kad įnagininkas prielinksninėje konstrukcijoje netekęs „įnagio“, t. y. instrumentinės, reikšmės. Beje, šią „įnagio“ reikšmę galima įžvelgti ir tais atvejais, kai šis linksnis, pasak Ambrazo, jau tampa „valdomas“ (pvz., *naudotis peiliu*), ir jeigu kas nors panorėtų iškelti teiginį, jog konstrukcijoje *bijoti*, *vengti vilko* kilmininkas tebeturi abliatyvinę reikšmę, sunku būtų tą paneigti.

Daugiau konkrečių pavyzdžių čia neketinu aptarti. Teiginys, esą lietuvių kalbos raidoje pastebimas „valdymo stiprėjimas“ yra problemiškas ne tik ir ne tiek dėl to, jog jis yra klaidingas, o todėl, kad turbūt ir pačiam autoriui nelabai aišku, ką iš tiesų jis reiškia. Nei knygos pradžioje pateikta „valdymo“ apibrėžtis, nei kitose jos vietose randami aiškinimai nepadedą skaitytojui iki galo suvokti, kas būtent autoriaus žodžiais lietuvių kalbos raidoje stiprėja.

Vytautas Ambrazas yra daugelio lietuvių kalbos istorijai svarbių tyrimų autorius. Jų rezultatai atsispindi, yra apibendrinami ir platesniame kontekste išdėstomi aptariamoje knygoje. Galima čia paminėti autoriaus tyrimus, skirtus lietuvių kalbos bendraties konstrukcijoms (Ambrazas 1995). Juose įtikinamai atskleisti sintaksinės reanalizės mechanizmai, lėmusieji vardininko objekto atsiradimą tokiose konstrukcijose kaip *šienas reikia pjauti* (→ *reikia šienas pjauti*); vardininko objektas yra pir-

mykščio subjekto vardininko reanalizes rezultatas, o kai kurių autorių pabrėžiama suomių kalbų įtaka veikiausiai tik prisidėjo prie šio vardininko užkonservavimo, bet jokių būdu nebuvo jos atsiradimo būtinoji sąlyga. Taip pat naudininko vartojimą tikslo bei paskirties bendraties subjektui ir objektui žymėti adverbialinėje ir adnominalinėje pozicijoje (*vieta vištai tūpti, kirvis malkoms kapoti*) Ambrazas įtikinamai aiškina remdamasis prielaida, kad šiuo atveju konstrukcijoje su dvigubu paskirties naudininku įvyko reanalizės procesas ir pirmasis naudininkas buvo perprasmintas kaip bendraties subjektas ar objektas (linksnio atrakcijos hipotezę autorius pagrįstai atmeta). Šie Ambrazo tyrimai yra išliekamosios vertės įnašas į lietuvių ir baltų kalbų istorinę sintaksę.

Kiti autoriaus čia pateikiami ir jau ankstesniuose jo darbuose sutinkami kai kurių sintaksės reiškinių istorinės raidos aiškinimai, pasirodžius naujiems tipologiniams tyrimams, iš dalies prarado savo aktualumą. Norėtusi čia paminėti, pavyzdžiui, netiesioginės nuosakos atsiradimo hipotezę.

Kaip ir ankstesnėse savo publikacijose, aptariamoje knygoje Ambrazas netiesioginės nuosakos konstrukcijas kildina iš konstrukcijų, kuriose dalyvis vartojamas su jutimo, patyrimo ar sakymo veiksmožodžiais, pvz., *jis jautė / manė / sakė žinąs kelią*. „Perpasakoto ar numanomo veiksmo reikšmė čia galėjo būti perkelta į dalyvį, kuris imta vartoti savarankiškai“ (p. 393). Šis aiškinimas, tęsiantis Delbrucko ir Endzelyno aiškinimų tradiciją, nėra patenkinamas, kadangi jis aprėpia tik perpasakojamąją kalbamų konstrukcijų reikšmę. Galima suprasti, kodėl Endzelynui ši reikšmė buvo svarbiausia: latvių evidencinės konstrukcijos juk ir turi tik perpasakojimo funkciją. Tačiau lietuvių kalbos evidencinės konstrukcijos atlieka ir inferencinę (įvykusio veiksmo pėdsakais paremtos išvados, pvz., *čia vagies būta*), ir miratyvinę (nuostabos raiškos, pvz., *atsigręžia – ten bestovįs velnias*) funkcijas. Tipologinėje literatūroje remiantis pateiktomis paralelėmis iš kitų kalbų įtikinamai aiškinama, kaip iš perfekto reikšmės atsiranda pirmiau inferencinė, o vėliau ir kitos evidencinės reikšmės, tarp jų ir perpasakojamoji reikšmė. Atvirkštinė raida – nuo perpasakojamosios prie inferencinės reikšmės – nėra paliudyta ir sunkiai paaiškinama. Todėl daug patrauklesnis atrodo Litvinovo 1989 m. pasiūlytas aiškinimas, kur baltiškų evidencinių konstrukcijų šaltiniu laikomas perfektas. Pasak šio autoriaus, šalia perfektinės kilmės evidencinių konstrukcijų (*jie išvažiavę*) vėliau atsirado ir konstrukcijų su esamojo laiko dalyviais (*jie gyveną toli*) ir net su būsimąjo laiko dalyviais (*jie išvyksią*). Ambrazas Litvinovo aiškinimą trumpai aptaria, bet atmeta jį tuo pagrindu, kad būtojo laiko formų pirmumas neįrodytas. Tačiau jį būtų sunku įrodyti turint omenyje, kad baltų kalbų rašytinė istorija yra per trumpa. Remiantis tiesioginiais šaltinių duomenimis

nėra galimybės „įrodyti“ nei Ambrazo, nei Litvinovo hipotezės, tačiau pastaroji yra pranašesne tuo, kad neprieštarauja kalbų tipologijos faktams.

Kalbos tipologiją autorius mini dažnai, jo nemažai cituojama ir tipologinės literatūros. Kai kuriais atvejais ji papildo autoriaus svarstymus, kitais teatlieka dekoratyvinį vaidmenį. Evidencialumas, arba anksčiau minetas sintaksinio junginio pagrindinio dėmens žymėjimas, yra gana ryškūs to pavyzdžiai. Johannos Nichols straipsnis apie pagrindinio ir priklausomojo dėmens žymėjimą, žinoma, puošia kiekvieną bibliografiją. Tačiau tai dar nereiškia, kad su jame pateiktomis idėjomis naudinga supažindinti lietuvių skaitytoją, nes nuo šių kenksmingų idėjų, kaip buvo pastebėta, griūva visas „lietuviškos“ sintaksės pastatas.

Beje, kiekvieną tipologinį teiginį gali paneigti kokios nors anksčiau rūpimu atžvilgiu neištirtos kalbos, kad ir lietuvių, pavyzdys, bet jis turi būti gerai išnagrinėtas. Taip, pvz., p. 186 autorius teigia, esą jo pateikta medžiaga paneigia Shibatanio (1998) teiginį, kad lietuvių, kaip ir kitose kalbose, beasmenio pasyvo implicitinis veiksnys tegali žymėti žmogų. Iš tikrųjų ši dalyką, kaip universalų beasmenio pasyvo bruožą, iškelė Frajzyngieris (1982). Kad lietuvių kalbos evidencinės konstrukcijos su neveikiamosios rūšies dalyviais tėra tariama Frajzyngierio apibendrinimo išimtis, esu įrodinėjęs (autoriaus neminimame) 2004 metų (2004b) straipsnyje, o plačiau Holvoet (2007). Iš tikrųjų lietuviškos evidencinės konstrukcijos su neveikiamosios rūšies dalyviais pažeidžia kelis gerai paliudytus tipologinius apibendrinimus, ir, be to, kai kurios iš jų yra sunkiai paaiškinamos įprastomis pasyvinėmis konstrukcijų derivacijos taisyklėmis (plačiau žr. Holvoet 2007, 96–104), todėl svarstyтина, ar jas apskritai derėtų laikyti pasyvinėmis konstrukcijomis.

Konstrukcijų su pasyviniais dalyviais kontekste dar norėčiau atkreipti dėmesį į kitą atvejį, kai aptariamame darbe neatsižvelgiama į evidencinių konstrukcijų savitumą. Aptardamas veikėjo kilmininko genezę, autorius atmeta mano aiškinimą (Holvoet 2001), pagal kurį *genetivus auctoris* iš konstrukcijų su tranzityviniais veiksmažodžiais buvo perkeltas į konstrukcijas su intranzityviniais veiksmažodžiais. Pagal šią hipotezę veikėjo kilmininkas, būdamas posesyvinės kilmės (kaip rodo posesyvinės kilmininko formų *mano*, *tavo*, *savo* vartojimas pasyvinėse konstrukcijose) turėjo atsirasti adnominalinėje pozicijoje ([*tėvo* [*pastatytas namas*]]); įvykus reanalizei kilmininkas buvo suvoktas kaip agentyvinis ([*tėvo pastatytas*] *namas*)), ir kartu su dalyviu jis galėjo būti perkeltas į predikatyvo poziciją (*namas yra* [*tėvo pastatytas*]); ištraukus dalyvį iš dalyvinės frazės [*tėvo pastatytas*] lietuvių kalboje (bet ne latvių kalboje) atsirado pilnasis pasyvas su agento kilmininku *tėvo buvo pastatytas namas*. Iš tokių konstrukcijų kilmininkas buvo perkeltas į konstrukcijas su intranzityviniais veiksmažodžiais

(*tėvo čia gyventa*). Atmesdamas šį aiškinimą autorius pabrėžia, kad „[konstrukcijos su bevardes giminės formomis] vartojamos tame lietuvių kalbos tarmių areale, kuriam derinamos pasyvo konstrukcijos apskritai nebūdingos“ (p. 189). Žinoma, ne derini-me arba jo nebuvime čia glūdi esmė, nes, kaip ir dabartinės lietuvių kalbos tarmėse, konstrukcijos su dalyvio derinimu adnominalinėje pozicijoje (*tėvo pastatytas namas*) ir anksčiau galėjo koegzistuoti su atitinkamais nederinamais predikatyvais (*namas (yra) pastatyta*). Taigi greičiausiai autorius turi omenyje tai, kad *tėvo čia gyventa* tipo konstrukcijos vartojamos tarmėse, kurioms standartinė pasyvinė konstrukcija *namas buvo tėvas pastatytas* apskritai nebūdinga. Tačiau tai iš esmės tik rodo, kad *tėvo čia gyventa* tipo konstrukcijos, kaip evidencinės, buvo funkciškai atsietos nuo pasyvinių konstrukcijų ir ėmė egzistuoti savarankiškai, tiesa, iš jų perimdamos daugelį bruožų. Vienas tokių iš pasyvinės konstrukcijos perimtų bruožų buvo, be abejo, veikėjo kil-mininkas. Autorius, atmesdamas mano aiškinimą, nurodo į bevardės giminės dalyvių daiktavardišką vartojimą: sakinio *tėvo dirbta* pirminė reikšmė esą buvusi ‚tėvo dar-bas‘, o sakinio *mano ten gimta* – ‚ten mano gimtinė‘ (p. 191). Tačiau, nors iš suponuo-jamų daiktavardinių konstrukcijų *tėvo dirbta* ‚tėvo darbas‘ lengvai galima įsivaizduoti atsirandant tokias konstrukcijas, kaip **Man patinka tėvo dirbta*, **Gerbiu tėvo dirbta*, kur kas sunkiau įsivaizduoti, kaip iš jų būtų galėjusios gimti sakinio struktūros, ku-riose pasyvinis dalyvis perima predikatinio finitinio veiksmažodžio funkcijas. Be to, toks substantyvizuotas dalyvis kaip *būta* galėtų reikšti tik ‚das Gewesene‘, t. y. ‚tai kas buvo‘ (plg. *nebūti dalykai*). Vadinamieji pasyviniai indoeuropiečių kalbų dalyviai intranzityvinių veiksmažodžių atveju visada turi ne pasyvinę, o būtent intranzityvinę aktyvinę reikšmę: plg. lot. *impransus* ‚nepapusryčiavęs‘; vok. *der spät gekommene Gast* ‚vėlai atėjęs svečias‘ (tai yra, Edith Moravcsik terminais tariant, „ergatyvinio tipo taisyklė“ – *ergative pattern*, plg. Moravcsik 1978). Vokiečių kalbos konstrukciją *mein Gesagtes* ‚mano pasakyta, tai, ką pasakiau‘ galima prasmingai interpretuoti, bet **mein Gekommenes* – jau sunkiai. Jeigu tokie intranzityviniai dalyviai vis dėlto vartojami pasyvinėse konstrukcijose, tuomet tai yra antrinis reiškiny-s – tranzityviniais veiksma-žodžiais paremta konstrukcija išplečiama įtraukiant į ją ir dalį intranzityvinių veiks-mažodžių (vadinamuosius „neakuzatyvinius“).

Pripažindamas lietuvių kalbos, kaip ir kiekvienos kitos kalbos, „koreguojančios instancijos“ vaidmenį tikrinant tipologinių apibendrinamų galiojimą, vis dėlto bū-čiau linkęs atsargiau žiūrėti į bandymus kitose indoeuropiečių kalbose nepaliudytus lietuvių kalbos reiškinius projektuoti į prokalbę. Aptardamas baltų veiksmažodžio 3-ojo asmens formų skaičiaus priešpriešos nebuvimą (*vaikas žaidžia : vaikai žaidžia*), autorius iškelia mintį, kad baltų kalbos esą nepraradusios 3-ojo asmens daugiskaitos

formų, kaip tradiciškai teigiama, o niekada jų neturėjusios. Tradicinę hipotezę jis apibūdina kaip „neracionalų“ bandymą „baltų (kaip ir germanų, anatolų) veiksmažodžio sistemą [...] kildinti iš indoiranėnams būdingo modelio“ (p. 115). Bet juk atskiras 3-ojo asmens galūnės vienaskaitai ir daugiskaitai turi ne tik indoiranėnai, bet taip pat ir graikų, ir lotynų, ir germanų, ir hetitų, ir pagaliau ir slavų kalbos, taigi baltų kalbų 3-ojo asmens skaičių formų neatskyrimas yra izoliuotas reiškiny. Galima sutikti, kad jaunagramatikių sukurta, graikų ir indoiranėnų kalbomis paremta, veiksmažodžio modelį daugeliu atžvilgiu verčia peržiūrėti anatolų ir kitų ind. kalbų atradimas. Tačiau ypatingas statusas, tradiciškai priskiriamas indoiranėnų ir graikų kalboms, o mūsų laikais, pvz., ir anatolų kalboms, atspindi ne geografinę nuokrypą (*bias*), o visų pirmą skirtingą paliudijimo amžių. Kad ir koks stebėtinas būtų lietuvių kalbos fonetinis archaizmas (del kurio, pvz., lietuviška vardininko forma *výras* yra artimesnė prokalbės formai nei lot. *vir* arba skr. *vīráḥ*), negalima nekritiškai supriešinti tik nuo XVI a. istoriškai paliudytos lietuvių kalbos faktų su kalbų, kurių paliudyta istorija siekia pirmojo arba kai kuriais atvejais ir antrojo tūkstantmečio prieš mūsų erą, faktais. Turint omenyje autoriaus plačiau aptariamą (pp. 139–144) pasyvinių dalyvio formų inkongruenciją (derinimo trūkumą) lietuvių kalbos konstrukcijose su vardažodiniais predikatyvais (*pradalgiai suvélta, sùmušta; keliu karves gēnama* ir pan.), nestebina ir baltų kalbų veiksmažodžio inkongruencijos atvejai. Taigi šiuos dalykus veikiausiai reikėtų nagrinėti bendresniame kontekste, ir tuomet peršasi išvada, kad 3-ojo asmens veiksmažodžio formų nebuvimo priežastis gautų būti baltų prokalbėje paplitusi (nors, turint omenyje τὰ ζῶα τρέχει taisyklę, šaknimis indoeuropiečių prokalbę siekianti) predikatinių vardažodžių ir veiksmažodžių inkongruencija. Iš savo pirminės vartosenos ištumta 3-ojo asmens daugiskaitos forma veikiausiai slypi tokiose dalyvinėse formose kaip *dirbą*, kaip jau teigė Cowgill (1970).

Pereikime prie apibendrinimų. Neabejotinai ši Vytauto Ambrazo, žymiausio lietuvių kalbos istorinės sintaksės žinovo, tyrimų sintezė baltistikai yra svarbus veiklas. Su daugeliu jo pateiktų aiškinimų galima sutikti arba ne, bet jie visada yra įdomūs. Apie pagrindines autoriaus tezes dėl lietuvių kalbos sintaksės raidos tendencijų buvo užsiminta anksčiau. Dažniausiai knygoje pabrėžiama teze dėl „valdymo stiprėjimo“ yra abejotinos vertės pirmiausia dėl darbe vartojamos pačios „valdymo“ sąvokos neaiškumo. Nuostabą taip pat kelia, nors atvirai niekur neišreikštas, bet skaitant tekstą tolydžio ryškėjantis, autoriaus požiūris į šiuolaikinę teorinę gramatiką kaip į stilingą ir prestižinį, tačiau pernelyg stiprų svaigalą, nuo kurio kiek įmanoma reikėtų saugoti jaunosios kartos lietuvių kalbininkus. Lingvistas, kuris yra perskaitęs tiek užsienio

literatūros, kiek jos yra perskaitęs Vytautas Ambrazas, vargu ar gali rimtai žiūrėti į pilną vidinių prieštaravimų sintaksės modelį, kuris yra pateiktas *Dabartinės lietuvių kalbos gramatikoje* ir čia aptartame darbe iš esmės (nepaisant iš dalies pakeistų kai kurių apibrėžimų) yra išlaikytas, juolab kad toks modelis niekur pasaulyje (išskyrus Lietuvą, Latviją ir kelias kitas rusų sovietinės gramatikos „okupaciją“ išgyvenusias šalis) nėra taikomas. Bet vidaus ir užsienio politikos kriterijai, matyt, skiriasi. Užsienio lingvistikoje plėtojamos mintys gali sau gyventi ir puošti bibliografijos sąrašus, bet lietuviškam skaitytojui jos iš principo netinka, nebent jeigu jos perleistos per tinkamą filtrą nebekelia grėsmės pusiau mokyklinei, pusiau mokslinei LKG ir DLKG doktrinai, kurios galiojimas numatomas neribotam laikui. *Lietuvių kalbos istorinė sintaksė* yra vertingas veikalas, bet jo vertė būtų buvusi kur kas didesnė, jeigu autorius būtų atsisakęs dvigubo – tyrėjo ir nacionalinio paveldo sargo – vaidmens ir pasiryžęs jauniems Lietuvos kalbininkams parodyti tolesnių tyrimų kelius.

BIBLIOGRAFIJA

- AMBRAZAS, V. 1970: Dėl lietuvių kalbos netiesioginės nuosakos (*modus relativus*). In: V. RŪKE-DRAVIŅA, ed., *Donum Balticum. To professor Christian S. Stang on the occasion of his seventieth birthday*, 15 March 1970. Stockholm: Almqvist & Wiksell, 6–13.
- AMBRAZAS, V. 1995: Lietuvių kalbos bendraties konstrukcijų raida. *Lietuvių kalbotyros klausimai* 33, 74–109.
- COWGILL, W. 1970. The nominative plural and preterite singular of the active participles in Baltic. In: Th. F. MAGNER & W. R. SCHMALSTIEG, eds., *Baltic Linguistics*. University Park–London: Pennsylvania State University Press, 23–37.
- DLKG = V. Ambrazas, red., 2006: *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*. 4-oji papildyta laida. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- FRAJZYNGIER, Z. 1982: Indefinite agent, passive and impersonal passive. A functional study. *Lingua* 58, 267–290.
- HARRIS, A. C. & CAMPBELL, L. 1995: *Historical Syntax in Cross-Linguistic Perspective*. Cambridge: University Press. (Cambridge Studies in Linguistics, 74.)
- HOLVOET, A. 2001. Once more the Baltic genitive of agent. *Baltistica* 35 (2), 45–58.
- HOLVOET, A. 2004a: On the marking of predicate nominals in Baltic. In: BALDI, Ph. & DINI, P. U.

- (eds.), *Studies in Baltic and Indo-European linguistics in honor of William R. Schmalstieg*. Amsterdam & Philadelphia, 75–90.
- HOLVOET, A. 2004b: Evidencialumo kategorija. In: A. HOLVOET & L. SEMĖNIENE, red., *Gramatinių kategorijų tyrimai*. Vilnius: LKI, 105–120.
- HOLVOET, A. 2007: *Mood and Modality in Baltic*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- HOLVOET, A. & JUDŽENTIS, A. 2005: Sintaksinės priklausomybės tipai: papildymai ir patikslinimai. In: A. HOLVOET & R. MIKULSKAS, red., *Gramatinių funkcijų tyrimai*, Vilnius: LKI, 11–38.
- LITVINOW, W. P. 1989: Der Modus relativus baltischer Sprachen aus typologischer Sicht. *Baltistica* 25 (2), 146–155.
- LKG = K. Ulvydas, red., 1965–1976: *Lietuvių kalbos gramatika*. Vilnius: Mintis.
- MEILLET, A. 1934. Introduction à l'étude comparative des langues indo-européennes. 7e éd. Paris: Hachette.
- MORAVCSIK, E. 1978. On the distribution of ergative and accusative patterns. *Lingua* 45, 233–279.
- NICHOLS, J. 1981: *Predicate Nominals: A Partial Surface Syntax of Russian*. Berkeley: University of California Press.
- NICHOLS, J. 1981: Head-marking and Dependent-marking Grammar. *Language* 62, 1, 56–119.
- SHIBATANI, M. 1998. Voice parameters. In: L. KULIKOV & H. VATER, eds., *Typology of Verbal Categories. Papers Presented to Vladimir Nedjalkov*. Tübingen: Niemeyer, 117–138.
- URNĖŽIŪTE, R. 2006: Leonardui Dambriūnui – 100 metų. *Gimtoji kalba* 2006 vasaris Nr. 2 (464), 3–7.

Axel Holvoet

Lietuvių kalbos institutas

P. Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius, Lietuva